

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XVII

Zagreb 1993.

Broj 32

rasprave i prilozi

UDK: 949.75:262»12/13« (093)
Izvorni znanstveni rad

NEKA PITANJA TZV. ZAGREBAČKE KRONIKE I POPISA BISKUPA

Lujo MARGETIĆ, Rijeka

Autor raščlanjuje prije svega problem vremena sastavljanja predložka tzv. Zagrebačke kronike (iz uvoda u Statuta Capituli Zagrabiensis) i dolazi do zaključka da je taj predložak pisan u posljednjem desetljeću XIII. stoljeća, vjerojatno s političkom tendencijom obrane legitimiteta vladavine Andrije III. Autor sačuvanog teksta, protivnik Andrije III. i pristaša dinastije Anžuvinaca, izbacio je iz teksta ne samo spomen na Andriju III. (i zato u njegovom tekstu postoji vremenski hijat između vladavine Ladislava IV. i Karla I), nego i na njegova oca Stjepana Posmrču.

U drugom dijelu svojih analiza autor istražuje vrijeme nastanka predložka Popisu biskupa koji je pridodan tzv. Zagrebačkoj kronici i utvrđuje da je taj predložak pisan također koncem XIII. stoljeća. Među dokazima za to stajalište najjasniji je tekst o biskupu Filipu (1247–1262), za kojega autor tvrdi da »ga se još mnogi sjećaju«.

*U trećem dijelu autor razmatra neka pitanja koja su u uskoj vezi s prijašnjim analizama: sličnost formulacija isprava CD II 139 br. 136 i 176, br. 157), nadalje problem simbola svete krune u odnosu na djelatnost kardinala Gentilisa 1308. god. i, konačno, pitanje jednog od izvora tzv. Odlomka, anonimnog rada o Hrvatskoj u XI. stoljeću, sačuvanog samo u djelu Baltazara Krčelića, *Notitiae praeliminares*.*

I.

I. K. Tkalčić objavio je 1874. god. Statuta Capituli Zagrabiensis saec. XIV,¹ koja je sastavio Ivan arcidakon Gorički (dalje Ivan G.). Ti Statuti imaju neku vrstu uvoda koji se sastoji od dva sastavka. Jedan od njih je tzv. Zagrebačka kronika

¹ I. K. TKALČIĆ, *Povjestni spomenici zagrebačke biskupije*, sv. II, Zagreb, 1874.

(dalje: Kronika), s imenima i vremenom vladanja (*tam nomina quam tempora regiminum*) vojvode i »svih kraljeva« (*omnium regum*) Ugarske, a drugi Popis zagrebačkih biskupa (dalje: Popis). Kronika je dosad bila predmetom proučavanja brojnih autora, a Popisu se nije posvetila ona pažnja koju zaslužuje.

Držimo da diskusiju treba ponovno otvoriti i da je proslava 900. obljetnice Zagrebačke biskupije za to pogodna prilika.

II.

Rački je 1865. god.² pisao o Kronici i Popisu kao sastavcima Ivana G. Kronika je, po njegovu mišljenju napisana 1334. godine, a dovršena 1354. Ni V. Klaić nije 1874. god.³ sumnjao u to da je autor tih dvaju sastavaka Ivan G.

U svom uvodu Statutima, Tkalčić⁴ je prvi posumnjao u autorstvo Ivana G. On ne vjeruje da je Ivan G. sastavio Kroniku, zato što on sigurno ne bi ispustio Andriju III, to više što je, nastavlja Tkalčić, po Krčeliću, Ivan G. podrobnije opisao borbu Anžuvina. Po njegovu je mišljenju Kronika samo »izvadak iz kronike Ivana arcidjaka«.

Sumnja da je Ivan G. autor Kronike javlja se od Tkalčića ponovno u literaturi⁵, premda je Šufflay dokazivao⁶ da je Ivan G. napisao taj rad još 1334. Važna je Šufflayeva napomena da je Ivan G. »mehanički prepisivao neku ugarsku kroniku« (*csak gépiesen lemásolt egy magyar krónikát*).

U novije se vrijeme N. Klaić ponovno⁷ bavila tim pitanjem. Po njezinu mišljenju, Kronika iz svoga predloška, nekog ugarskog izvora, »uzima pogrešan datum Ladislavove smrti« (kurziv N. Klaić), a sastavljač je, kako kaže N. Klaić, »toliko nesamostalan da iz uzora prepisuje i podatak o slavnom Ladislavovim djelima (*prout superius ponitur*) iako o njima nije 'gore' ništa rekao«.⁸ Ove raščlambe N. Klaić nisu prihvatljive. Odgovarajući tekst Kronike glasi:

*Post hec regnavit beatus rex Ladizlaus (...) annis decem et novem, mensibus tribus. Hic, nullis meritoriis operibus peractis prout superius ponitur mi ravit ad dominum anno domini M. centesimo quinto IIII kalendas augusti. Qui autem vult scire eius meritoria opera perlegat ea, que sunt scripta in sua legenda,*⁹

² F. RAČKI, *Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vijeka*, Književnik, II/1865, 554–555.

³ V. KLAJĆ, *Ocjena odlomka iz »kronologije ili ljetopisa« Ivan Arcidjaka*, Izvjestje o Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Zagrebu koncem školske godine 1874/4, Zagreb, 1874, 7.

⁴ TKALČIĆ, *n. dj.*, (bilj. 1), XIII.

⁵ Vidi dobar pregled literature u M. ŠVAB, *Prilog kritici »Kronologije«, djela pripisivanog arhiđakonu Goričkom Ivanu*, Historijski zbornik, XXXV/1982, 131–135.

⁶ M. ŠUFFLAY, *János Gercsei föesperes krónikája töredékéről*, Szazadok 38, Budapest, 1904, 515.

⁷ N. KLAJĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (dalje Povijest I), Zagreb, 1971, 31; ISTA, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb, 1982, 516–520; ISTA, *Baltazar A. Krčelić (1715–1778) autor tzv. odlomka ljetopisa iz 11. stoljeća*, Croatica christiana periodica (dalje CCP), IX (1985) 16, 26–28; ISTA, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku* (dalje Povijest II), Zagreb, 1990, 395–396.

⁸ N. KLAJĆ, *Zagreb* (bilj. 7), 526, br. 47.

⁹ I. K. TKALČIĆ, *n. dj.*, (bilj. 1), 3.

tj. Nakon toga (tj. nakon smrti kralja Geze) vladao je blaženi kralj Ladislav 19 godina i 3 mjeseca. On se, nakon što je učinio mnoga zaslužna djela, preselio Gospodu godine Gospodnje 1105, 4. kalenda kolovoza. Tko, pak, želi znati njegova zaslužna djela, neka čita o ovom što je opisano u njegovoj legendi. Na prvi se pogled čini kao da je doista riječ o pogrešnom datumu, koji bi sastavljač preuzeo iz nekog predloška. Međutim, samo malo pažljivija raščlamba otkriva da je riječ o pogreški prepisivača, a ne sastavljača. Naime, u uvodu Kronici navodi se da je Ladislav umro

*M. nonagesimo quinto, quarto kalendas augusti, feria prima,*¹⁰

tj. nakon 1095, 29. VII. u nedjelju. Doista, 1095. godine 29. VII. padao je upravo u nedjelju. Ovaj prethodni podatak preuzeo je, očito, sastavljač Kronike dalje u tekstu i pri davanju osnovnih podataka o životu Ladislava, samo što je isпустиo podatak da je Ladislav umro u nedjelju. Usto, riječi *prout superius ponitur* nisu nesamostalno preuzimanje teksta iz nekog predloška, kako to misli N. Klaić, jer se one bez ikakve sumnje odnose na dan Ladislavove smrti, koji je već jedanput u uvodu spomenut. Zato sastavljač, govoreći o datumu Ladislavove smrti, posve ispravno kaže *prout superius ponitur*. Nespretnošću prepisivača podatak koji se ponavlja (*M. nonagesimo quinto*) prepisan je drugi put pogrešno (*M. centesimo quinto*). Uostalom, da se riječi *prout superius ponitur* odnose upravo na datum smrti, a ne na kraljeva »zaslužna djela«, vidi se i po tome što se tekst nastavlja upućivanjem čitatelja da o tim »zaslužnim djelima« može saznati iz legende o Ladislavu.

Do istog rezultata dolazimo i usporedbom smrti kralja Geze (25. V. 1077), Ladislava (29. VII. 1095) i Kolomana (3. II. 1113).¹¹ Pretpostavimo li da je sastavljač napisao 1095., a prepisivač 1105, onda se godine vladanja prilično dobro poklapaju. U prvom je slučaju razlika 13 godina, 2 mjeseca i 2 dana, koja približno odgovara godinama Ladislavova vladanja – po sastavljačevu mišljenju 19 godina i 3 mjeseca. U drugom je slučaju razlika 17 godina, 6 mjeseci i 5 dana, koja približno odgovara godinama Kolomanova vladanja – po sastavljačevu računu 18 godina, 6 mjeseci i 5 dana. Dapače, uzmemo li u obzir da je sastavljač pogrešno dodao Ladislavu jednu godinu vladanja, a isto toliko pogrešno oduzeo Kolomanu, račun se (uz pretpostavku da je do 1105. godine kao Ladislavova smrt došlo pogreškom prepisivača) vrlo dobro slaže.

N. Klaić je 1982. god.¹² držala da je autor Kronike i Popisa neki nastavljatelj Ivana G, koji je pisao »ljeti 1354. g.«. Naime, »god. 1334. bili su gotovi Statuti u svojoj prvoj redakciji«, pa kako »negdje oko 1353. g. Ivan nestaje iz javnog života« i kako se u Kronici spominje vojvoda Stjepan, koji je umro 9. VIII. 1345. g.«, druga je redakcija Statuta, koju je »učinio vrlo vjerojatno neki Ivanov suradnik«, morala biti sastavljena prije toga datuma. A posljednja rečenica, u kojoj se spominje zadarski mir iz 1358. god, »upisana je kasnije«.

Po Švabovu¹³ mišljenju nemoguće je »pripisati s bilo kakvom sigurnošću vrijednom pažnje Z (tj. Kroniku) AGI (tj. Ivanu G)«. Tkalčićev argument, po kojemu

¹⁰ N. dj., 1.

¹¹ N. dj., 3.

¹² N. KALIĆ, *Zagreb* (bilj. 7), 516. Isto i idući citati.

¹³ ŠVAB, n. dj., (bilj. 5), 131.

bi ispuštanje spomena Andrije III. iz Kronike bilo dokazom da Ivan G. nije sastavljač Kronike, Šwab uspješno pobija.¹⁴

Držimo da ne bi smjelo biti sumnje u povezanost Kronike i Popisa u njegovoj redakciji, kakva je došla do nas, što se vidi već i iz uvodnih riječi Popisa:

*Ex quo descripta iam apparent nomina et regimina regum Hungarie, non est inconueniens si eciam nomina episcoporum zagrabiensium similiter describantur in quantum occurrit,*¹⁵

tj. kako se već iz teksta vidi, imena i vladanja ugarskih kraljeva, nije neprilično da se na sličan način popišu i imena zagrebačkih biskupa koliko je (o njima) poznato. Autor je Popisa očito imao pred sobom Kroniku, pogotovu ako se uzme u obzir naša raščlamba, iz koje proizlazi da je autor Popisa upotrijebio podatak o Ladislavovoj smrti u 1019. god.

Sastavljač Kronike – bio to Ivan G. ili njegov nastavljatelj – nesumnjivo je uzeo za podlogu svoga rada neki predložak, što se, uostalom, u literaturi jednoglasno prihvaća. Otvara se, dakle, pitanje, možemo li iz teksta Kronike zaključiti nešto pobliže o tom predlošku. Mislimo da ispuštanje Andrije III. iz Kronike nije nimalo slučajno i da nam ono može pripomoći u daljnjim raščlambama, pogotovu ako uzmemo u obzir još jedan podatak, koji je također u svezi s tim kraljem. Naime, Kronika ne samo što ne spominje Andriju III. i vrijeme njegova vladanja (1290, 1300), nego ni njegova oca Stjepana Posmrču, sina Andrije II. Bez ikakve sumnje, to prešućivanje nije slučajno, jer Kronika bilježi sve ostale muške članove obitelji Arpadovića koji su s Andrijom II. bili povezani muškom linijom. Andrija II. imao je, uz nespomenutog u Kronici Stjepana Posmrču, još tri sina (Belu, Kolomana i Andriju). Kronika ih marljivo bilježi, premda je samo sin Bela postao kraljem. Ali, Kronika ne spominje tri kćeri Andrije II, jer one ionako nisu bile dinastički zanimljive. Andrijin sin Bela IV. imao je dva sina i jednu kćer Anu. Kronika bilježi sinove Stjepana i Belu, ali iz istog razloga zanemaruje Anu kao dinastički neinteresantnu. Stjepan je imao dva sina, Ladislava i Andriju, i 4 kćeri. Kronika zanemaruje drugog sina Andriju, koji je ubrzo (1278) umro, ali, prvi puta u svom tekstu nabrāja i kćeri, među kojima bilježi Mariju i navodi kako se ona udala za Anžuvinca Karla, kralja Sicilije, i kako su se iz toga braka rodila petorica sinova, od kojih je jedan, vojvoda Karlo, imao sina Karla, okrunjenog za kralja Ugarske 1300. god. Taj je, nastavlja Kronika, vladao 42 godine i umro 18. VII. 1342. Dakle, pri kraju Kronike pojavljuju se ove neobičnosti: 1) nisu spomenuti Andrijin sin Stjepan Posmrče i njegov sin, kralj Andrija III (1290–1301); 2) prvi puta se spominje godina u kojoj je jedan od ugarskih kraljeva okrunjen. Za ostale vladare, počevši od sv. Stjepana, ne navodi se nikad godina krunidbe, već, u pravilu, vladanja i smrti; 3) jedino za Stjepana V (120–1272) spominje se, uz njegova sina Ladislava IV (1272–1290), još i kćeri. Kako se prethodnik Karla I, kralj Andrija III, ne spominje, po prvi puta u Kronici dolazi do

¹⁴ Dodajmo da SVAB, *n. dj.*, (bilj. 5) dokazuje da je 1034. godina kao godina smrti Stjepana I. u Kronici pogrešna, ali da se ta greška ne može protumačiti zabunom prepisivača »jer je teško povjerovati da je rimsko VIII moglo biti zabunom pročitano kao IV«. Držimo da je doista riječ o grešci sastavljača teksta, i to zato što se Stjepanova smrt datira ne samo s 1034. god., nego i »die XVIII kalendis septembris feria quinta«, tj. 15. VIII. 1034. u četvrtak – a te je godine 15. VIII. doista bio četvrtak. Godine 1038. taj je dan bio utorak.

¹⁵ I. K. TKALČIĆ, *n. dj.*, (bilj. 1), 5.

prekida 10 godina (1290–1300). Za cijelo ranije vrijeme, počevši od sv. Stjepana, dakle za punih 300 godina, takvog prekida nema. Kroničar je vrlo lako mogao popuniti godine između 1200. i 1300. napomenom da je papa Nikola IV. okrunio Karla Martela, oca Karla I, za ugarskoga kralja 1292. god,¹⁶ a papa Bonifacije VIII. proglasio Karla I. kraljem još 1297. god.¹⁷ Ali, to bi za kroničara bilo izbjegavanje Scile da upadne u Haribdu. Naime, ako je spominjanje Andrije III. i njegova oca Stjepana Posmrču bilo za kroničara neugodno zato što se time neizravno isticalo da samo muška osoba povezana muškom linijom ima pravo ugarsko prijestolje – a Karlo Robert bio je povezan samo preko svoje bake Marije – onda je krunidba Karla Martela u 1292. i priznanje kraljevske časti Karlu I. u 1297. bila još daleko neugodnija, jer bi se time priznalo da je Ugarska Papin leno. Zbog toga je kroničar izabrao za njega najmanje neugodan način – razdoblje od 1290. do 1300. naprosto je ispustio. O tome valja reći još nešto. Vidi se da je Kronika sastavljena uzimajući uvelike u obzir političke prilike, tj. vlast anžuvinske dinastije. Kronika želi dokazati legitimitet te vlasti. Nakon teksta koji je iz predložka preuzeo sastavljač Kronike, tj. *Post hec regnavit rex Stephanus* (naime Stjepan V) (...) *Hic habuit unum filium, ducem Ladizlaum, qui ei succesit in regno et (...) interfectus sine herede anno domini MCC nonagesimo*,¹⁸ sastavljač je predložka, da bi opravdao legitimitet vladavine Andrije III, očito morao istaknuti da je muška linija Arpadovića: Andrija II – Bela IV – Stjepan V. izumrla i da je zbog toga pravo na nasljedstvo prošlo na drugu mušku liniju: Andrija II – Stjepan Posmrče – Andrija III. Taj je tekst za sastavljača *Kronike* bio potpuno neprihvatljiv. Bilo kakvo spominjanje druge loze uništavalo je svako pravo Anžuvinaca na ugarsko prijestolje utemeljeno na rodbinskoj vezi. Sastavljač *Kronike* bio je zbog toga u velikoj dvojbi: ako spomene vladanje Andrije II, cijela genealogija Arpadovića postaje bespredmetna jer je smrću Andrija III. ta dinastija izumrla, pa se dolazak Anžuvinaca trebalo nekako drukčije objasniti (npr. izborom, Papinom odlukom ili drukčije), a ako ne spomene, deset godina ugarske povijesti ostaje bez kralja. U takvoj dvojbi sastavljač *Kronike* bio je upravo prisiljen izbaciti Andriju III. i genealogiju Arpadovića nakon smrti Ladislava IV. sastaviti vraćanjem na njegova oca Stjepana tekstom koji odaje njegovu veliku nepriliku i veliku želju da nagomilavanjem raznih imena muških članova obitelji Anjou barem donekle umanju nelegitimitet te obitelji s obzriom na srodstvo:

»Gore navedeni kralj Stjepan, sin kralja Bele, imao je tri kćeri, od kojih se jedna zvala Marija, koja se udala za Karla Starijeg, kralja Sicilije. Od nje je kralj imao 5 sinova, prvorođenog vojvodu Karla, koji je trebao naslijediti svoga oca u Kraljevini Siciliji, drugi je bio Sv. Ludovik, tolozanski biskup, treći kralj Robert, a četvrti i peti prinčevi Filip i Ivan. A upravo spomenuti vojvoda Karlo imao je sina Karla, kralja Ugarske, koji je okrunjen 1300. godine.«¹⁹ Sastavljač *Kronike* pokušao je spasiti ono što se moglo spasiti: izbacivanjem Andrije III. rodoslovlje se nastavlja u *istoj lozi* Arpadovića: Stjepan V – Marija (pa sada »neprimjetno« prelaзи na Anžuvince) – vojvoda Karlo – Karlo I. Preduvjet kakvoj-takvoj uvjerljivoj stvari takve genealogije bilo je prešućivanje loze Andrije II – Stjepan Posmrče –

¹⁶ F. ŠIŠIĆ, *Studije iz historije anžuvinske dinastije*, Vjestnik kr. hrv.-slav.-dalm. Zemaljskog arkiva, III/1901, 8.

¹⁷ V. KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata*, sv. I, Zagreb, 1899, 275.

¹⁸ I. K. TRKALČIĆ, *n. dj.*, (bilj. 1), 4.

¹⁹ *Ibid.*

Andrija III. Sastavljač Kronike rekao je, dakle, istinu, no ne i cijelu istinu – ali je sebe sačuvao od nezadovoljstva vladajućeg sloja oko Anževinaca.

Iz toga slijedi da je predložak, kojim se sastavljač Kronike koristio, nastao koncem XIII. stoljeća i da je najvjerojatnije sadržavao i podatke o Andriji III. i njegovome ocu koje je on, sastavljač Kronike, morao prešutjeti. Predložak je svakako postojao 1290. god. jer se u toj godini spominje smrt kralja Ladislava. Ostaje još pitanje je li u predlošku bila zabilježena vladavina Andrije III. Ako uzmemo u obzir da se takve kronike nisu sastavljale zbog znanstvene znatiželje, već da je iza takvog, na prvi pogled bezazlenog, istraživanja uvijek stajao neki politički interes, čini nam se vrlo vjerojatnim da je u oštroj borbi između Andrije III. i Anževinaca, koja se u posljednjem desetljeću raspalsala, proandrijevska strana sastavila Kroniku upravo radi toga da dokaže legitimitet kraljevske vlasti Andrije III. i u tome doista i uspjela. Poznato je da je zagrebački Kaptol za vrijeme proanžuvinskog biskupa Ivana (1288–1295) bio uz Andriju III. i da je i biskup Mihajlo (1295–1303) bio uz njega sve do 1300. god, kada je, pritisnut Babonićima, najprije potajno, a kasnije i javno, prešao u tabor Anževinaca. Zbog svega toga, postoji ne samo mogućnost, nego i vjerojatnost da je predložak koji je poslužio sastavljaču Kronike nastao negdje sredinom posljednjeg desetljeća XIII. stoljeća i da je imao proandrijevsku tendenciju, pa je sastavljač Kronike bio prisiljen učiniti nekoliko zahvata²⁰ u tekstu da bi ga uskladio s novim okolnostima.

Manje nam se čini vjerojatnim da je predložak sastavljen odmah nakon smrti kralja Ladislava, i to bez političke proandrijevske inspiracije i bez spomena novoga kralja Andrije III. Teško je zamisliti da sastavljač *predloška* ne bi napisao npr. nunc antem regnat dominus Andreas ili slično, a još manje da bi sastavljač isпустиo njegova oca Stjepana Posmrču, četvrtog sina Andrije II.

Čini nam se razumnim pretpostaviti da je predložak nastao upravo u zagrebačkom Kaptolu uz upotrebu, dakako, neke starije ugarske kronike. Ako je predložak nastao prije 1295. god, onda bi netrpeljivost biskupa Ivana, odrješitog pristaše Anževinaca, prema Kaptolu mogla imati svoj uzrok, uz ostalo, i u proandrijevski sastavljenom predlošku.

III.

O vrijednosti Popisa N. Klaić se vrlo negativno izrazila. Ona kaže²¹ da je taj tekst »jedan *primitivan popis* (kurziv N. K.), u kojem je autor jedva znao u jednostavne rečenice sročiti tekst o biskupima« i da »Ivan Gorički nije mogao biti autor bilo Kronike, bilo Popisa« i zato drži da je Popis naknadno sastavljen i ubačen pred Statute.²²

Dakako, i ovdje je najvažnije utvrditi je li se sastavljač Popisa služio nekim predloškom ili ga je, kao što to hoće N. Klaić, sam sastavio. Držimo da nam u tom pitanju može sam Popis dati zadovoljavajući odgovor. Naime, u Popisu se govori o biskupu Filipu (1247–1262) ovako:

²⁰ On je očito morao promijeniti podatak iz predloška da je Andrija II. imao četiri sina, nadalje, da je taj četvrti sin bio stephanus i, konačno, vijesti o Andriji III.

²¹ N. KLAIĆ, *Baltazar Krčelić*, (bilj. 7), 28.

²² N. KLAIĆ, *Zagreb* (bilj. 7), 517; *ISTA, Povijest, II*, (bilj. 7), 395.

Huic successit dominus Philippus, de quo plures iam recordantur,

tj. njega je naslijedio gospodin Filip, kojega se još mnogi prisjećaju. Glagol *recor-dor* posve je jasan, a pogotovu u svezi s *pluras*. Dok o biskupima prije Filipa sastavljač govori kao ljudima koji su umrli prije nego što je na svijet došla gene-racija onoga koji piše te riječi, Filipa, koji je umro 1262. godine, »sjećaju se mnogi«. Za mnoge od onih koji su se rodili, recimo, 1250. god, može se s pravom pretpostaviti da su bili na životu i koncem XIII. stoljeća, tj. za biskupa Ivana (1288–1295) i Mihajla (1295–1303). Teško je pretpostaviti da bi se »mnogi« sjećali Filipa u vrijeme biskupovanja Augustina Kažotića (1307–1322) jer su u to vrijeme možda još živjeli samo »neki«, tj. oni koji su u to doba već morali imati više od 50 godina, a to je u to doba već bila prilična starost, koju su tek »neki« doživjeli. Samo se po sebi razumije da se u doba pisanja prve verzije Statuta (1334) ne može niti pomisliti da bi ostali na životu »mnogi« koji bi se »sjećali« Filipa.

Ukratko, podatak o biskupu Filipu upućuje na kraj XIII. stoljeća kao vrijeme kada je sastavljen predložak, koji je preuzeo sastavljač Popisa. A to je upravo vrijeme u koje je, prema našim raščlambama, sastavljen i predložak Kronike. Iz toga slijedi da je vrlo vjerojatno oba predložka pisala ista osoba.

U prilog toj tvrdnji govori i podatak koji navodi Popis, naime, da je za biskupa Ivana bio osobito proganjan Kaptol, a poznato je da je biskup Ivan udaljavao iz Kaptola one kanonike, koji su bili pristaše Andrije III. Sastavljač teksta vrlo je oprezan i piše eliptički da je do nevolja za Kaptol došlo zbog Medvedgrada i da je u to doba ne samo Kaptol, nego cjelokupna Zagrebačka crkva doživjela progon (*in persecucionibus posita*), tako da je u lapidarni tekst upleten i biskup Ivan, ali to sigurno nije posljedica »slabog stila« sastavljača teksta, već obratno, njegovo oprezno pisanje.

Svakako se ne bismo mogli složiti s ocjenom da sastavljač predložka Popisa piše primitivnim stilom i da jedva uspijeva sročiti svoje rečenice. Popis je pisan uobičajenim suhoparnim kroničarskim stilom, ni boljim, ni lošijim od drugih sličnih djela. Upravno obratno, pažljivi čitatelj može lako utvrditi da je sastavljač predložka bio osoba koja je razmišljala o vrijednosti podataka o zagrebačkim biskupima. Za biskupa Duha navodi da se vjeruje (*creditur*) kako je živio u doba kralja Ladislava I. Tom riječju, *creditur*, autor želi naglasiti da on samo prenosi predaju, ali da i predaja nije drugo nego nesigurno naslućivanje. Za razne okolnosti koje se tiču prvih pet biskupa (i sedmog), sastavljač upotrebljava riječ »forsan«. Time želi naglasiti da je riječ o hipotezi, za koju govore neke okolnosti, ali da se ta hipoteza ne može držati dokazanom, premda je po autorovu mišljenju privlačna. Npr. za četvrtoga po redu biskupa, Bernarda, kaže se da

*forsan fuit Cathalanus, quia Cathalani habundant hoc nomine et eciam Burgendi,*²³

tj. možda je bio Katalonac, jer Katalonci nose često to ime – a i Burgundi.

Uz tekst o sedmom, osmom i desetom biskupu sastavljač dodaje riječ *dicitur*. Time odgovornost za istinitost podatka sastavljač prebacuje na informatora i ujedno iskazuje određenu vlastitu sumnju u vrijednost podatka. Tako npr. za biskupa Prodana navodi da je pokopan »pod istim kamenom« kao i biskup Dominik. O biskupu Dominiku autor kaže da je sačuvan i jedan njegov natpis, dok, naprotiv, za Prodana izričito kaže da nema vijesti o nekom Prodanovu natpisu.

²³ I. K. TKALČIĆ, *n. dj.*, (bilj. 1), 5.

Nešto drukčiji smisao ima *dicitur* kod biskupa Stjepana II. O njemu sastavljač iznosi više podataka i čak zna da je umro upravo 10. VII. 1247, VI idus julii, što N. Klaić nepotrebno²⁴ drži neobičnim. Za Stjepana II. kaže sastavljač

qui dicitur fuisse sollemnis homo

tj. za koga se kaže da je bio značajna osoba. Kako je Stjepan II. umro 1247. god., u doba sastavljanja teksta – po našem mišljenju konac XIII. stoljeća – više nije bilo živog čovjeka koji bi posvjedočio da je Stjepan II. bio »značajna osoba«, ali uspomena na njega očito se sačuvala, što ne treba biti čudnim, uzmemo li u obzir da već za Filipa, idućeg biskupa, sastavljač tvrdi, kao što smo već istaknuli, da ga se »mnogi sjećaju« i da je bio »značajna osoba« (*sollemnis homo*). Naime, sastavljač teksta mogao je očito za Filipa provjeriti od očevidaca da je Filip bio »značajan«, a za Stjepana II. očito se još zadržala samo uspomena po pričanju i zato se za Stjepana II. kaže samo *dicitur*, a za Filipa tvrdi (*fuit*) da je bio *sollemnis homo*. I taj podatak govori u prilog našoj tvrdnji da je predložak Popisa sastavljen koncem XIII. stoljeća. Ali, s druge strane, takva, usudili bismo se reći, hiperkritičnost dopušta nam da sastavljaču teksta vjerujemo kad za biskupe Dominika (1193–1201) i Stjepana I. (1215–1227) tvrdi da su sačuvani njihovi natpisi u Kate-drali.

Prema Popisu, šesti je zagrebački biskup Dominik, a sedmi Prodan. Za Dominika je poznato vrijeme vladanja iz isprava, od kojih su najstarije iz 1193. god,²⁵ a najmlađe iz 1201.²⁶ Prodanovo ime spomenuto je u nekoliko isprava. Pream ispravi iz kolovoza 1175.²⁷ god, on je već mrtav (*Prodanus quondam episcopus*), a na biskupskoj se stolici nalazi Ugrin. Isprava je sačuvana samo u prijepisu u Nad-biskupskom arhivu. Obratno, prema ispravi od 20. kolovoza 1181,²⁸ sačuvanoj u originalu u arhivu zagrebačkoga Kaptola, on je spomenut u dignitariju isprave Bele III. U ispravi vojvode Andrije iz 1200. god.²⁹ navodi se da je ime Prodan zabilježeno na nekim medašnim stablima (*nomen episcopi Prodani in coriticibus arborum insculptum est*). Ta je isprava sačuvana u prijepisu u nadbiskupskom arhivu. U izvorno sačuvanoj ispravi kralja Emerika iz 1201. god.³⁰ spominje se *pons Prodani episcopi*, zatim na drugom mjestu *meta Prodani episcopi* i na trećem Prodanovo ime zabilježeno na stablima. I konačno, u ispravi iz 1209.³¹ god. Andrija II. potvrđuje templarima posjede, među ostalim i posjed o kojemu je riječ u već spomenutoj ispravi iz 1171. god. Ta je isprava, prema Tkalčičevoj tvrdnji sačuvana u prijepisu iz 1425. god.

Mislimo da se neobična pogreška sastavljača teksta (da je Prodan bio biskup nakon Dominika) može vrlo lako objasniti. On je očito pred sobom imao samo ispravu iz 1201. god. i u njoj našao Prodanovo ime. Naprotiv, ispravu s datumom 1175. i onu iz 1181. očito nije poznao bez obzira na to jesu li te dvije isprave u njegovo doba već postojale ili nisu. Kako je sastavljač teksta bio o biskupu

²⁴ Podatak je sigurno uzet iz nekog starog brevijara. Vidi T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik* (dalje CD) VI, 107, br. 94 (21. IV. 1275); 124, br. 109 (21. VIII. 1275.).

²⁵ CD II, 259, br. 244.

²⁶ CD III, 6, br. 7; 7, br. 8.

²⁷ CD II, 139, br. 136.

²⁸ CD II, 176, br. 157.

²⁹ CD II, 354, br. 324.

³⁰ CD III, 7, br. 8.

³¹ CD III, 84, br. 74.

Dominiku dobro obaviješten ne samo iz natpisa u Katedrali, nego i iz isprava (*huius nomen bene invenitur in privilegiis ecclesia*), a Prodanovo ime vidio je u ispravi iz 1201, zaključio je, pomalo brzopleto, da Prodanovo biskupovanje dolazi nakon Dominikova. Riječi sastavljača: *in quodam loco dicitur pons Prodani* očito se odnose na ispravu iz 1201. godine, u kojoj se Prodan spominje na tri mjesta, a na jednome upravo s tom oznakom. Da je sastavljač teksta imao pred sobom ispravu datiranu s 1175. godinom, on bi bio upravo prisiljen staviti Prodana prije Dominika, jer se u toj ispravi spominje Prodan čak kao bivši biskup – a sigurno bi nakon Prodana ubacio i Ugrina, koji se u toj ispravi spominje kao biskup u čije se vrijeme sastavlja ta isprava.

Napominjemo da godina 1175. u ispravi o kojoj je riječ ne može biti, kao što je već rečeno, ispravna i da se sadržaj te isprave protivi ispravi iz 1181. godine: nemoguće je da je Prodan umro prije 1175. godine, da 1175. god. vlada biskup Ugrin, a da se u ispravi iz 1181. god. pojavljuje Prodan u dignitariju Bele III. Mađarski pisci to pitanje rješavaju na prihvatljiv način: po njihovu je mišljenju, datum 1175. naprosto pogreška prepisivača te isprave, sačuvane u *Liber privilegiorum episcopatus Zagrabienensis*, koji je umjesto MCLXXXV prepisao MCLXXV.³² Prema tako ispravljenom datumu isprave, proizlazi da je 1185. godine kaločki nadbiskup bio Pavao. Ali, prema ispravama iz 1181.³³ i 1185.³⁴ kaločki nadbiskup bio je u to vrijeme Andrija. Vjerodostojnost isprave mogla bi spasiti tvrdnja da je isprava s datumom 1175. (popravljeno u 1185) donesena nakon isprave iz 1186, u kojoj se spominje kao kaločki nadbiskup Andrija. Ali, s druge strane, u ispravama iz 1181.³⁵ i ispravi iz 1175.³⁶ (popravljeno u 1185) *palatinus comes je Farkasius*, a isprava iz 1185,³⁷ u kojoj je kaločki nadbiskup Andrija, dopunjena je prema Marsini *Thoma palatino comite*. Ipak, kako je ta nadopuna učinjena prema ispravi iz 1186. godine, nije nemoguće da ispravu treba ipak nadopuniti *Farkasio palatino comite*. U tom bi slučaju bila spašena vjerodostojnost isprave. 1175–1185. Ne bismo se na to pitanje niti osvrnuli, jer su o njemu već davne 1873.³⁸ i 1876.³⁹ dobro pisali Tkalčić i Kukuljević, a 1902. i 1903.⁴⁰ Karácsonyi i Šišić, da još 1973. Butorac-İvandija ne preuzimaju god. 1175. bez nužne kritične napomene⁴¹ i da i N. Klaić 1982.⁴² godine govori o »ispravi iz 1175.« Mislimo da se datiranje te isprave navodi pogrešno zato što je Smičiklas u svom *Diplomatičkom zborniku sv. II*⁴³ tu ispravu datirao s »1175. mj. augusta« i kao izdavače, uz ostale, naveo i Tkalčića (I, 3–4) i Kukuljevića (II, 93–4), ali bez ika-

³² Vidi I. SZENTPÉTEERY, *Az Árpád-hazi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke I kötet 1001–1270*, Budapest, 1293, 46, br. 140 i tamo navedena literatura.

³³ I. SZENTPÉTEERY, *n. dj.*, (bilj. 32), 43–44, br. 133.

³⁴ G. FEJÉR, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, V, 136 = IX, 2, 263 = R. MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, Bratislavae, 1971, 91, br. 97.

³⁵ CD II, 176–178, br. 175 i isprava navedena u bilj. 33.

³⁶ Vidi bilj. 27.

³⁷ Vidi bilj. 34.

³⁸ I. K. TKALČIĆ, *n. dj.*, (bilj. 1) II, predgovor.

³⁹ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Diplomatički zbornik*, dio II, Zagreb, 1876, predgovor.

⁴⁰ F. ŠIŠIĆ, *Lažne, krivo određene i nikako neodređene izprave za hrv. povjest (1102–1400)*, Vjestnik (bilj. 16), 222.

⁴¹ F. BUTURAC – A. İVANDIJA, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973, 333.

⁴² N. KLAJĆ, *Zagreb* (bilj. 7), 398. O tome detaljnije L. MARGETIĆ, *Zagrebački monasterij*, CCP, XVII (1993) 31, 6.

⁴³ Vidi bilj. 27.

kvog upozorenja na važne predgovore u tim dvama djelima, u kojima se ispravlja 1175. u 1185. i o tome daje obrazloženje.

IV.

Držimo da će biti korisno na ovome mjestu upozoriti na još neka pitanja, koja su se pojavila tijekom raščlambi izvedenih pod II. i III. ovoga rada.

1. Prije svega valja upozoriti na sličnost nekih formulacija u analiziranim ispravama iz 1175. (1185.) i 1181. god. Evo usporedbe:

1175. (1185)

1181.

- | | |
|--|--|
| 1. B(...) ego Bela tercius secundi Geysse regis filius dei gracia (...) cum Albesancti Stephani regis solemmpnes agerem dies, Zagrabienses canonici (...) | (...) ego Bela III dei gracia rex secundi Geysse regis filius cum Albe sollempnes sancti Stephani regis agerem dies, Zagrabienses canonici (...) |
| 2. (...) priuilegio regalis patrocinio communivi, sigillo eciam meo et anuli mei impressione roboravi (...) | (...) privilegium per notarium meum Wasca inscribi feci et regali sigillo et anuli mei impressione roboravi (...) |
| 3. <i>Factum et autem hoc privilegium anno dominice incarnationis MCLXXV, regnante gloriosissimo rege Bela tercio (...) Job Strigoniensi archiepiscopo existente, (...) et aliis compluribus eiusdem regni principibus existentibus.</i> | <i>Factum est autem hoc privilegium anno Dominice incarnationis MCLXXXI, regnante gloriosissimo rege Bela III., Luca Strogomensi archiepiscopo existente (...) et aliis pluribus regni eiusdem principibus existentibus.</i> |

Sličnost je nedvojbeno i upadljiva, pa nema sumnje da neka veza između tih isprava postoji. Ostale isprave Bele III, koje je objavio Smičiklas,⁴⁴ imaju odgovarajuće dijelove drukčije sastavljene. Osobito ne nalazimo sintagmu *anuli mei impressio* i čitav naš treći odlomak, stiliziran objektivno (*Factum est* itd.). Ni u drugim ispravama Bele III.⁴⁵ ne nalazimo slične formulacije. Kako je isprava iz 1175. (1185) sačuvana samo u *Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis*, nije nemoguće da je ona sastavljena po uzoru na ispravu iz 1181. god. na osnovi podataka kojima je raspolagao zagrebački Kaptol. Ali, trebalo bi paleografski i diplomatički ispitati i ispravu iz 1181. god. Sumnju izaziva Smičiklasova primjedba: »Pečat izgubljen; vide se od pečata dvije male rupice, kroz koje je jedva mogao prolaziti tek kakav konac«. ⁴⁶ Na čemu je onda visio »izgubljeni pečat«? A posve uvjerljiva nije ni subjektivna formulacija »ego Bela III« (na početku) povezana s objektivnom »*Factum est autem hoc privilegium*« (na kraju). Paleografska i diplomatička raščlamba ukazuje se kao potrebna.

⁴⁴ CD II, 225, br. 210 (6. V. 1188); 262. br. 247 (1193.). Kako ove isprave nisu posve besprijekorne, usporedba nije dokraja odlučujuća.

⁴⁵ Vidi npr. SZENTPÉTERY, *n. dj.*, (bilj. 32), 40, 52.

⁴⁶ CD II, 178.

2. N. Klaić u svom radu iz 1985. piše da »nipošto slučajno, tek 1308. godine prvi put iznio papin poslanik Gentile pred Ugarski sabor ideju o *simbolu svete krune* (kurziv N. Klaić), koju su nosili sveti ugarski kraljevi upisani u 'katalog svetaca', naravno zato što 'coronam regni primitus rex regni Ungarie sanctus Stephanus a Romano pontifice consecratam acceperet'. Ali, u općem žamoru koji tada nastaje itd.« Je li pri tome N. Klaić mislila na »svetu krunu« u smislu krune kojom je okrunjen još sv. Stjepan ili prenesenom smislu Svete krune kao javnopravne ideje cjelovitosti ugarske države koja obuhvaća ne samo Ugarsku u užem smislu, nego i sve ostale zemlje pod vlašću ugarskoga kralja. U prvonavedenom smislu njezina je tvrdnja pogrešna jer je krunidba Karla I. 1308. god. po kardinalu Gentilisu obavljena novom krunom. Naime, kao što je poznato, Ladislav Apor držao je nasilno 1308. god. svetu krunu i zbog toga je kardinal Gentilis tu »pravu svetu krunu« proglasio nepravomoćnom.⁴⁷ Ipak je u narodnoj svijesti živjela misao da je tek krunidba »pravom« krunom valjana, pa je, kao što je poznato, Karlo I. kasnije ponovno okrunjen pravom krunom.⁴⁸ Gentilis nije 1308. god. iznio »ideju o simbolu svete krune koju su nosili sveti ugarski kraljevi« jer bi time nerazumno poništio valjanost akta krunidbe u 1308. godini, koju su Papa i on s toliko muke ostvarili.

Što se, pak, tiče javnopravnog pojma Svete krune (*Sacra Corona*), on se u Ugarskoj pomalo razvijao, a sam termin upotrijebio je već Bela IV.⁴⁹ Ipak, ne možemo se složiti s Timonom, kad tvrdi da je »ugarska nacija preko javnopravnog pojma, tj. personifikacije Svete krune došlo prije svih ostalih zapadnih naroda do pravog državnopravnog shvaćanja« i da se time »ugarska državnost razlikuje od zapadnih ustava.⁵⁰ Ideja o Svetoj kruni nastala je u Ugarskoj po mišljenju nekih autora sredinom XIII. stoljeća, po mišljenju drugih krajem toga stoljeća, dok neki stavljaju njezin nastanak u XIV, XV. ili čak XVI. stoljeće. U Engleskoj se *carons regni*, kao nešto odvojeno od vladareve osobe, pojavljuje već sredinom XII. stoljeća, a u Francuskoj za Kapetovića kraljevstvo nije više puka imovina, ono ne pripada jednoj obitelji, pa je zbog toga »kruna« nedjeljiva. Pojam »krune« koja simbolizira državni teritorij kao cjelinu javlja se u Poljskoj, Češkoj i Ugarskoj približno u isto vrijeme (XIV. stoljeće) i naglašava jedinstvenost, nedjeljivost i suverenitet države. Očito je da ugarski pravni povjesnici uvelike pretjeruju s osebnjuošću ugarske države. Isto je tako očito da Gentilis nije mogao imati na umu ni ovo drugo, javnopravno značenje svete krune.

Kardinal Gentilis je pri spomenu »kraljevske krune koju je kao prvi kralj Kraljevine Ugarske primio posvećenu od rimskoga vrhovnog svećenika« mislio na vazalni odnos Ugarske prema papinskoj stolici. To je N. Klaić u daljnjim svojim raščlambama dobro uočila. Prigodom krunidbe 1308. god. Gentilis je pokušao progurati ideju da Ugarska ovisi o papinstvu, a tome su se ugarski velikaši energično oduprli tvrdnom da kralja izabiru velikaši, pa je na to morao konačno pristati i sam kardinal i samo »potvrdio« (*confirmavit*) Karla I. za kralja.

N. Klaić tvrdi »kako tek od početka 14. stoljeća, dakle od dolaska nove 'neposvećene' dinastije Anžuvina, 'sveta Stjepanova kruna' postaje 'jabukom razdora' između Rima i onih vladara koji su tu krunu nosili.⁵¹ Ipak, pape su ponovno

⁴⁷ G. M. KOVACHICH, *Vestigia comitorum apud Hungaros*, Buda, 1790, 176.

⁴⁸ *N. dj.*, 262.

⁴⁹ Ákos v. TIMON, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, Berlin, 1904, 511.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ N. KLAJĆ, *Baltazar Krčelić*, (bilj. 7), 13.

isticali da je Ugarska Papin leno. Kada je Salomon (1063–1074) priznao da je vazal njemačkoga kralja, Papa se tome energično suprotstavio pismom vojvodi Gezi: *consanguineus tuus a rege Teutonico non a Romano pontifice usurpative obtinerit dominium eius*.⁵² Spomenimo samo još da se nakon smrti Ladislava IV. uz ostale pretendante na ugarsko prijestolje javio i Nikola IV, »koji je, prema davnim nazorima rimske stolice, držao Ugarsku vlasništvom Rimske crkve. On opomenu kralja Rudolfa i sina njegova (koji su također držali Ugarsku svojim lenom: L. M.), da se ne drznu dirati u pravo rimskog Pape, kojega zapada popuniti prazno prijestolje u Ugarskoj».⁵³ Što se, pak, tiče tvrdnje N. Klaić o »neposvećenoj dinastiji Anžuvinača«, treba uzeti u obzir da je senior mogao priznati svome vazalu pravo da ga nakon njegove smrti naslijedi ženska loza. To se u ugarskom pravu nazivalo prefekcija i o tome postoji bezbroj dokaza. Prema tome, ako je Ugarska bila Papin leno, Papa je kao senior mogao odobriti da Ladislava IV. naslijedi njegova sestra Marija. A upravo to je učinio Papa posredovanjem kardinala Gentilisa 1308. godine riječima: *dominum Karolum, de predictorum regum Ungarie* (dakle od Arpadovića: L. M.) *ex domina (...) Maria (...) nata clare memorie Stephani regis Ungarie, vera propagine propagatam*.⁵⁴ Dakle, i Karlu I. bilo je u interesu da netko prefekcionira njegovu majku jer je to bio najbolji način da se Anžuvinci smatraju zakonitim članovima obitelji Arpadovića, a taj »netko« bio je upravo Papa, koji je radi mnogo razloga bio vrlo zainteresiran da se na ugarskom prijestolju smjeste upravo Anžuvinci.

3. Pri ocjeni anonimnog Odlomka ljetopisa iz XI. stoljeća, objavljenog od Baltazara Krčelića 1770. godine⁵⁵ N. Klaić je prikazala literaturu od F. Račkog (1864) do V. Klaića (1882)⁵⁶ da bi nakon toga preskočila razdoblje od 1882. do 1982. i prešla na prikaz rada M. Švaba.⁵⁷ Čudno je da uvažena autorica tvrdi da daje »čitatelju pregled svih dosadašnjih napora, da ne bi netko pomislio kako sam imala neke posebne razloge da ih odbacim«. Obećanje da će dati pregled »svih dosadašnjih napora« autorica nije ispunila. U njezinu pregledu nema npr. osvrt na mišljenje Šišića⁵⁸, možda zato što nije obrazloženo, i na još neke autore koji su se samo usput dotaknuli Odlomka.⁵⁹ Moglo ih se ipak apsolvirati jednom ili dvije rečenice u bilješci. Što se tiče strane literature, autorica se na nju ne osvrće: »Uzet ćemo u obzir samo našu domaću literaturu!«. ⁶⁰ Ne vidimo pravog razloga takvu ograničenju. Je li autorica to učinila zato što u inozemnoj literaturi nema ništa važno? Ako je tako, barem jedna rečenica ne bi bila naodmet. A ako u inozemnoj literaturi ima važnih zapažanja, nema razloga ne uzeti je u obzir i ne upozoriti na njih.

Upravo je neshvatljivo da je autorica prešutjela doista značajan rad M. Šufflava.⁶¹

⁵² G. FEJÉR, *n. dj.*, (bilj. 34) I, 423; G. GYÖRFFY, *Diplomata Hungariae antiquissima*, vol. I, Budapestini, 1992, 200, br. 71.

⁵³ V. KLAJĆ, *Povijest Hrvata*, I, Zagreb, 1899, 267.

⁵⁴ CD VIII, br. 198 (27. XI. 1308.).

⁵⁵ B. A. KRČELIĆ, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares*, Zagrabiae, 1770, 101–102.

⁵⁶ N. KLAJĆ, *Baltazar Krčelić* (bilj. 7), 3–11.

⁵⁷ Vidi bilj. 5.

⁵⁸ Vidinpr. F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925, 487.

⁵⁹ Vidi M. ŠVAB (bilj. 5), 125–127.

⁶⁰ N. KLAJĆ, *Baltazar Krčelić* (bilj. 7), 3.

⁶¹ Vidi bilj. 6.

U skriptama iz 1967. god. N. Klaić govori dosta opširno⁶² o tom značajnom Šufflayevu radu i oprezno brani njegovu tezu da je Ivan G. autor Odlomka. Nakon razmatranja raznih podataka Odlomka, autorica zaključuje da nema »dovoljno dokaza na osnovu kojih bismo Odlomak morali potpuno zabaciti kao izvor za prvu polovicu XI. st. Naprotiv, podatke o Zvonimiru u Odlomku čine mogućim i drugi poznati izvori o njemu. Ostaje svakako činjenica da je Ladislav osnivajući zagrebačku biskupiju ograničio njezin opseg na granice o kojima govori Odlomak«. Zbog svih tih razloga autorici« se ne čini potrebnim potpuno zabaciti Šufflayevu teoriju o autorstvu Ivana Goričkog«. God. 1971. N. Klaić je još eksplicitnija u svojoj podršci Šufflayevim tezama. Ona spominje mišljenje V. Klaića po kojemu je Odlomak proizvod bezdušna kompilatora i hvali Šufflaya: »S mnogo više ozbiljnosti pristupio je analizi ovoga izvora Milan Šufflay«, da bi dala kao zaključak svojeg kraćeg prikaza: »Nije štoviše nevjerovatno da je autor Fragmenta zaista bio Ivan Gorički«. ⁶³ U drugom izdanju te knjige iz 1975. godine sačuvan je identičan tekst.

Do velikog zaokreta u shvaćanjima N. Klaić dolazi između 1975. i 1985. godine. Naime, u radovima *Baltazar Krčelić* (objavljenom 1985)⁶⁴ i *Povijest II*,⁶⁵ (posthumno objavljen 1990, ali pisan »do 1985«)⁶⁶ N. Klaić zastupa tezu da je autor Odlomka Baltazar Krčelić, autor druge polovice XVIII. stoljeća. U međuvremenu,⁶⁷ napisao je M. Švab magistarski rad »Kronologija Ivana arhidakona Goričkog kao izvor za hrvatsku povijest«, u kojem dokazuje da je autor Odlomka Ivan G., što uglavnom odgovara tezi N. Klaić iz 1971. i 1975. U prerađenu magistarskom radu, objavljenom 1982. godine⁶⁸, autor je nešto oprezniji i tvrdi da postoji »visok stupanj uvjerljivosti« da je autor Ivan G. Na tu tezu, kaže Švab, »upućuju mnoge indicije, što je čini prihvatljivom«. ⁶⁹ To bi odgovaralo tezi N. Klaić iz 1967. god.⁷⁰ Razlika između naslova Švabova magistarskog rada i njegova objavljenog članka po mišljenju N. Klaić »najbolji je dokaz da je zadatak koji sebi Švab postavlja za njega bio – pretežak«, jer, u prvom redu, nastavlja N. Klaić, Švab tvrdi da je autor Ivan G., dok se u drugom taj Odlomak njemu samo »*pripisuje*«⁷¹ (kurziv N. Klaić). Ako je to »najbolji dokaz«, onda je Švab svakako kvalificiran da piše o Ivanu G., jer je N. Klaić u svojem radu iz 1985. korjenito promijenila mišljenje. Promjena mišljenja dopuštena je svakom autoru, bilo radikalna, kao kod N. Klaić, ili oprezna, kao kod M. Svaba.

N. Klaić žestoko prigovara »krajnje nekorektnom odnosu prema literaturi«⁷² i kao prvi primjer navodi Švabovo prepričavanje Klaićeve priloga o Odlomku, u kojem Švab Klaićev citat »u namjeri da ga omalovaži prekida na polovici, dakako

⁶² N. KLAJĆ, *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća*, Zagreb, 1967, 29–31.

⁶³ N. KLAJĆ, *Povijest*, I (bilj. 7), 29–31.

⁶⁴ Vidi bilj. 7.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Vidi L. MARGETIĆ, *N. Klaić. Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Historijski zbornik, XLV/1992, 273.

⁶⁷ Taj rad nije objavljen, ali na njega je javnost upozorio sam autor, *n. dj.*, (bilj. 5), 119. Po svemu se čini da je rad pisan oko 1979–1980. jer Švabov rad iz 1982. nije drugo nego prerađen magistarski rad.

⁶⁸ Vidi bilj. 5.

⁶⁹ M. ŠVAB, *n. dj.*, (bilj. 5), 158.

⁷⁰ N. KLAJĆ, *n. dj.*, (bilj. 62), 30–31.

⁷¹ N. KLAJĆ, *Baltazar Krčelić* (bilj. 7), 11.

⁷² *N. dj.*, 12.

zato da bi dokazao Klaićevu površnost«. Naime, V. Klaić kaže da je Odlomak »sastavljen po nekom bezsvjesnom kompilatoru (bilo vieka 14. ili 18.) te osnovan na krivom temelju nedonosi nijedne vjerodostojne vijesti za hrvatsku povijest« (spac. V. Klaić). Po mišljenju N. Klaić, Švab taj citat »osakačuje« (kurziv N. Klaić), jer je V. Klaić u nastavku napisao: »te nije zato ni za razjašnjenje odnošaja među Arpadovići⁷³ i Držislavoviće u XI. vieku nimalo koristan ni potreban«. ⁷⁴ Ne vidimo po čemu bi ispuštanje kraja citata po mišljenju M. Švaba bilo »omalovažavanje« i »sakaćenje« teksta V. Klaića.

Međutim, Švab je doista pogrešno razumio V. Klaića, koji tvrdi za pisca Odlomka da je »rabio izvora do 18. stoljeća veoma teško pristupne«. ⁷⁵ Po Švabovu mišljenju ⁷⁶ V. Klaić misli da je »autor odlomka upotrijebio izvore koji su poznati tek od XVIII. st.« Po mišljenju N. Klaić riječ je o velikoj nekorektnosti (»još je nekorektnije itd.«) Švaba, koji na taj način »podmeće« V. Klaiću. Skloniji smo vjerovati da je Švab jednostavno krivo razumio V. Klaića.

N. Klaić optužuje Švaba za »nepoznavanje srednjovjekovne latiništine«, pa kaže: »Svako dalje raspravljanje o tome da li je Švab uopće sposoban raspravljati o medievističkim problemima, takvim koji se zasnivaju na latinskim pisanim izvorima, neka pokaže njegovo pogrešno citiranje latinskih tekstova« upozoravajući da se dva puta nalazi »ista neshvatljiva početnička pogreška 'per fluviam Trebes', zatim dva puta 'Mortuo Sancte Rege' i također na dva mjesta 'Bojoaris'. Sve to, dakako, ne može biti tiskarska ili slagarska pogreška!⁷⁷ Ali N. Klaić nije zapazila da je Švab ipak napisao također i »per fluvium Trebes«⁷⁸ i »Bojoaros«, ⁷⁹ a »mortuo Sancte Rege« će ipak biti *lapsus calami*, premda se pojavljuje dva puta. Malo dobronamjernosti nužna je pretpostavka svake znanstvene diskusije, a pogotovu ovdje, gdje se iz čitava Švabova opusa vidi da on poznaje ne samo latinski, nego i grčki te glavne moderne svjetske jezike.

Švab je usporedio Stadejske anale, Ekkehardovu Univerzalnu kroniku, Würzburšku kroniku i Odlomak i dokazivao da je Šufflay pogriješio što je Stadejske anale uzео kao jedno od vrela Odlomka i zaključio da ta usporedba »isključuje mogućnost da je sastavljač odlomka upotrijebio u ovom slučaju Stadejske anale.«⁸⁰ N. Klaić ne prihvaća Švabove analize. Po njezinu mišljenju, »Švab ne zna ili neće znati u kakvom su odnosu citirani izvori« (tj. Stadejski anali, Ekkehardova kronika i Würzburška kronika) i u dokaz tome navodi A. F. Gombosa, *Catalogus fontium historiae hungariae*, Budapestini 1937, tom I, 51: »cuncta usque ad annum 1108 ad verbum ex Chronico Ekkehardi Uragiensis, Historia Adami Brementensis et Annalibus Rosenveldensibus recepta sunt«. ⁸¹ Drugim riječima, N. Klaić se protiv jednog autora, Švaba, služi riječima drugog autora, Gombosa. To ne držimo ispravnim. I naše je mišljenje da je Švab teško pogriješio, ali valja pokazati u čemu je greška, a ne pozivati se jednostavno na autoritete, pogotovu stoga što sva tri vrela imaju isti tekst pa se ne vidi u čemu je uopće za Odlomak i za

⁷³ U tekstu V. KLAJČA: »Arpadovca«.

⁷⁴ N. KLAJČ, *Baltazar Krčelić* (bilj. 7), 12.

⁷⁵ V. KLAJČ, *Da li je nekadanja Slavonija bila izprvice hrvatska ili ugarska zemlja*, Vienac XIV/1882, 610.

⁷⁶ M. ŠVAB, *n. dj.*, (bilj. 5), 123.

⁷⁷ N. KLAJČ, *Baltazar Krčelić* (bilj. 7), 12.

⁷⁸ M. ŠVAB, *n. dj.*, (bilj. 5), 129.

⁷⁹ *N. dj.*, 146.

⁸⁰ *N. dj.*, 139.

⁸¹ N. KLAJČ, *Baltazar Krčelić* (bilj. 7), 12.

hrvatsku povijest važno koje je od ta tri vrela poslužilo autoru Odlomka. Posve nepotrebnu buru u čaši vode izazvao je sam Švab, koji je upotrijebio znatan napor da dokaže da je Šufflay pod tekstom Stadejevih anala zapravo donio tekst Würzburške, odnosno Ekkehardone kronike.⁸² Švab je usto ustvrdio da će se usporednim tekstom tih triju kronika i Odlomka »jasno uočiti nedopušten postupak Šufflaya i isključiti mogućnost da je sastavljač odlomka upotrijebio u ovom slučaju Stadejske anale«,⁸³ te da je kod Šufflaya »došlo do miješanja citata«⁸⁴ i do »zamjene dvaju izvora«.⁸⁵

Švab uspoređuje tekstove Stadejskih anala i Ekkehardata odnosno Würzburške kronike ovako:

S.A.

Ekk. i Wür.

1030 Chounradus imperator – occiduntur 16. kal. Septembris *ex Ekkh*

Coundradus imperator Stephanum Pannoniae regem cum exercitu petit. Interea in Alamannia Ernest dux *et Werinherius comes* (potcrtano ima samo Würzburška kronika, MŠb)⁸⁶ cum aliis multis occiduntur 16. Kal. Sept.

1031 Stephanus rex-cum imperatore pacificatur *ex Ekkh*

Stephanus rex *missis* per legatos *legatis* cum imperatore *Counrado* pacificatur⁸⁷

Ungarii⁸⁸ quendam Ovonem ab⁸⁹ Alberone marchione deletur (*ex Ekkh*)
MGH SS XVI 314

Ovo rex Ungariorum, ob suscipitum s. Heinrico rege⁹⁰ Petrum a se expulsum, fines Baioaria predis et incendiis⁹¹ depopulatur; sed magna pars exercitus eius ab Adalberone marchione delata est⁹²

Fatalna – i moramo priznati nerazumljiva – Švabova greška sastoji se u tome što je on mislio da su Stadejski anali prenijeli samo skraćeni tekst Ekkeharda i nije zapazio da je izdavač, zbog ekonomičnosti, onaj tekst koji je u Stadejskim analizama identičan s onim u Ekkeharda, označio crtom (-). Šufflay nije citirao Ekkehardov tekst namjesto teksta Stadejevih anala, on nije miješao tekstove itd., već je njegovo citiranje i dokazivanje ispravno. Šufflay je »izabrao« Stadejeve anale samo zato što je autor Odlomka uvodno spomenuo misao opata Alberta, pisca Stadejskih anala »*Rara fides ideo est quia multi multa loquuntur*«, pa je zbog toga, vjerojatnije da je za svoje daljnje kombinacije ponovno upotrijebio Stadejske anale, nego npr. Ekkehardovu Kroniku. Mogla bi se, doduše, zamisliti i mogućnost

⁸² M. ŠVAB, *n. dj.*, (bilj. 5), 138: »(Sufflay) donosi tekst navodno Stadejskih anala, a to je zapravo tekst Würzburške kronike (...) i tekst Ekkehardove Univerzalne kronike«.

⁸³ *N. dj.*, 139.

⁸⁴ *N. dj.*, 146.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Nije tako. Ekkehardova kronika ima riječi *et Werinherus comes*.

⁸⁷ U bilješci Švab objašnjava da »je jasno (...) da je navod Stadejskih anala (...) preuzet, i to u skraćenoj verziji iz Ekkehardove (...) ili Würzburške kronike« (*n. dj.*, 139).

⁸⁸ Odavde dakle prenosimo M. ŠVAB, *n. dj.*, (bilj. 5), 146.

⁸⁹ Ispravno: *Ovonem* – ab.

⁹⁰ Ispravno: *rege Heinrico*.

⁹¹ *et incendiis: Ekk. om.*

⁹² *delata est Ekk. deletur. Delata* je očita tiskarska pogreška prema Würzb: *deleta est*.

da je autor Odlomka imao pred sobom i Stadejske anale i Ekkeharda i Würzburšku kroniku i da je najprije uzeo u ruke Stadejske anale i iz njih uzeo misao o »*rara fides*«, a onda se latio npr. Ekkehardova teksta i poslužio se, za daljnje svoje kombinacije, njime, a ne Stadejskim analima, ali za raščlambe Odlomka sve je to posve nevažno.

RIASSUNTO

Alcuni questi riguardanti la C.D. Cronica di Zagabria e l'Elenco dei Vescovi

Prima di tutto l'autore analizza il problema della data della stesura del modello che servì da base alla c. d. Cronaca di Zagabria (nell'introduzione agli Statuta Capituli Zagrabienensis) e arriva alla conclusione che questi fu scritto nell'ultimo decennio del secolo XIII, probabilmente con la tendenza di provare la legittimità delle pretese al trono di re Andrea III. L'autore della Cronaca di Zagabria era ovviamente avversario di Andrea III e sostenitore degli Anjou, e perciò eliminò dal suo testo non solo qualsiasi menzione di Andrea III (pertanto nel testo c'è una lacuna temporale tra il regno di Ladislao IV e Carlo I), ma anche di suo padre Stefano Postumo.

Nella seconda parte del saggio si analizza la data della stesura del modello che servì da base all'Elenco dei vescovi allegato alla Cronaca e si constata che anche questo è stato composto verso la fine del secolo XIII. Tra le prove a favore di questa tesi la più lampante è il testo sul vescovo Filippo (1247-1262) per il quale il suo autore afferma che »ci sono molti che lo ricordano«.

Nella terza parte l'autore analizza alcune questioni corollarie: la somiglianza tra alcune formulazioni nei documenti CD II, 139, nr. 136 e 176, nr. 157; il problema del c. d. simbolo della Sacra Corona in relazione all'attività del cardinale Gentilis nel 1308 ed infine il problema di una delle fonti del c. d. Frammento, opera anonima concernente la storia di Croazia nel secolo XI, conservata nelle Notitiae praeliminares di Baltazar Krčelić.